

Ярина Турчин

Національний університет «Львівська політехніка»

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ТА ЗАКОРДОННЕ УКРАЇНСТВО В ПОЛЬЩІ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

© Турчин Я., 2014

З'ясовано, що значну роль в утвердженні України як впливового актора міжнародної взаємодії відіграє сучасне закордонне українство, що є важливим демографічним, інтелектуальним, соціокультурним та інформаційним ресурсом країни. Виявлено найефективніші форми взаємодії України та закордонного українства та способи збереження етнонаціональної ідентичності української спільноти в Польщі. Визначено причини низького рівня політичної активності польського українства.

Ключові слова: Україна, Польща, закордонне українство, діаспора, міждержавна співпраця.

Yaryna Turchyn

UKRAINIAN STATE AND UKRAINIANS LIVING IN POLAND: THE INTERACTION FEATURES

© Turchyn Yaryna, 2014

It is found that contemporary Ukrainians living abroad play a significant role in strengthening Ukraine as an influential actor of international interaction, with this being an important demographic, intellectual, sociocultural and informational resource of the country. The relevance of the topic is proved from several positions, including the following: the most active and progressive part of Ukrainians have found themselves abroad; political forces of modern Ukraine do not only perceive the countrymen living abroad as a domestic electoral sector, but also as a powerful factor in the implementation of foreign policy goals; and the format of the government's attitude toward foreign countrymen is a kind of indicator of the quality of state building. The publication is aimed at identifying the most effective forms of interaction between Ukraine and the Ukrainians living abroad. Support and development of Ukrainian educational establishments, provision of state scholarships for young people to study at universities in Ukraine, establishment of Ukrainian cultural centers, support of Ukrainian libraries and media, improvement of legal protection of migrant workers, etc are recognized as important factors of preserving the ethno national identity of the Ukrainian community in Poland.

The conclusion is made as to the insufficient level of activity of modern Ukrainian community living in Poland in the approval of the international positions of Ukraine, the popularization of everything which is «Ukrainian», the support of the nation development process, etc. Meanwhile, living abroad Ukrainians are in dire need of support from the «parent» state, not only in the ideological sense but also financially. The low level of political involvement of Polish Ukrainians is explained by several reasons: the dispersed nature of the Ukrainian population in Poland, heterogeneity of Ukrainians living in Poland, the established

negative stereotype of the Ukrainian people which exists in the prevailing consciousness of Poles, and too little support of the Ukrainian diaspora on the part of Ukraine. The slow pace of democratization of the national political system, the poor state of the economic sphere as well as the confidence of a significant part of Ukrainians living abroad in «anti-national» orientation of some parties and party leaders of Ukraine are defined as the main causes that do not contribute to the strengthening of the interaction between Ukraine and the diaspora.

Key words: Ukraine, Poland, Ukrainians living abroad, diaspora, international cooperation.

Значну роль в утвердженні України як впливового актора міжнародної взаємодії відіграє сучасне закордонне українство, що є важливим демографічним, інтелектуальним, соціокультурним та інформаційним ресурсом країни. До закордонних українців належать особи, які є громадянами інших держав, або є особами без громадянства, проте мають українське етнічне походження чи походження з України, а також перебувають з українським паспортом за межами держави з метою працевлаштування, так звані трудові мігранти.

Україна належить до держав з найчисленнішою діаспорою, адже за її межами проживає третина нації. Відтак українське зарубіжжя може стати дієвим «зовнішнім чинником» посилення економічної, політичної та культурної присутності нашої держави в геополітично важливих регіонах, забезпечення її позитивного міжнародного іміджу, партнерських і взаємовигідних стосунків з іншими країнами. Питання щодо залучення потенціалу закордонних українців актуалізується з низки причин. По-перше, варто зауважити, що за кордоном опинилася найактивніша частина українського етносу з позиції формування політичної нації, розбудови громадянського суспільства і правової держави, модернізації країни відповідно до сучасних світових тенденцій. По-друге, політичні сили сучасної України не лише сприймають вітчизняне зарубіжжя як електоральний сектор, але й потужний фактор реалізації зовнішньополітичних цілей. По-третє, формат ставлення влади до закордонних співвітчизників є своєрідним індикатором якості державотворчого процесу [8, С. 3].

Питаннями щодо вироблення найдієвіших механізмів співробітництва між Українською державою та діаспорою, визначення ролі закордонного українства у посиленні міжнародних позицій України цікавляться як окремі вітчизняні дослідники (В. Гарагович, В. Євтух, Ю. Євчак, І. Ключковська, Ю. Лагутов, Г. Луцишин, О. Майборода, Л. Стрільчук, Я. Таран, В. Трощинський та ін.), так і потужні наукові інституції, головню, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка». Проблематика щодо формату співпраці з діаспорою в українському суспільному та науковому середовищі має завжди дискусійне забарвлення. Так, з одного боку, на думку етнополітолога Г. Луцишин, українці зарубіжжя дорікають Україні у відсутності підтримки та формальної співпраці, а з іншого – Україна хоче, щоб діаспора більше працювала для підтримки «материнської» держави. Адже для багатьох країн (Індії, Ізраїлю, Китаю, Вірменії) співпраця із земляками за кордоном стала ефективним інструментом реалізації зовнішньої політики, коли діаспори впливають на позицію інших держав за умови підтримки їхньої діяльності державою-походження [7]. Тому метою цієї публікації є виявлення найефективніших форм взаємодії України та закордонного українства, що є потужним державотворчим фактором і дієвим засобом утвердження позитивного сприйняття нашої держави на міжнародній арені.

Світова практика, як зазначає В. Гарагонич, доводить, що сучасні держави прагнуть використати свої зарубіжні спільноти як потужний націє- та державотворчий чинник розвитку, дієвий інструмент впливу в країнах проживання, ефективний засіб утвердження позитивного образу своєї держави у міжнародній спільноті. До подібних заходів вдалася і Польща напередодні ратифікації договору про вступ до ЄС, активно використовуючи польські громади зарубіжжя з метою мобілізації громадської думки в державах ЄС на користь входження Польщі до європейської спільноти [3, С. 102]. Сьогодні такий досвід є важливим для Української держави з метою успішної реалізації євроінтеграційного процесу та посилення міжнародних позицій. Адже саме Польща є

найактивнішим партнером України у її прагненні стати політичною частиною об'єднаної Європи. З цієї позиції доцільно розглянути особливості взаємодії Української держави саме із закордонним українством Польщі.

Державна політика України щодо українців Польщі регламентується низкою важливих нормативно-правових документів, насамперед, Конституцією України та Законом України «Про правовий статус закордонних українців». Важливою для реалізації визначених завдань є Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р., спрямована на забезпечення центральними та місцевими органами виконавчої влади співпраці із закордонними українськими спільнотами, збереження їх національно-культурної ідентичності, використання інтелектуального, культурного та духовного потенціалу для утвердження позитивного міжнародного іміджу України тощо [4]. Інституційну основу для взаємодії між державою Україна і закордонним українством склали й міжнародні нормативно-правові акти, а саме: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин тощо.

Наприкінці ХХ ст. відбулося декілька значущих подій, які створили передумови для культурного відродження української спільноти на території польської держави. Насамперед, це відновлення державної незалежності України, демократизація структурних елементів її політичної системи, а також євроінтеграційний вибір українського народу. Сьогодні українців в Польщі сприймають неоднозначно, позаяк українсько-польські відносини й до нині мають «історичне забарвлення». За офіційними даними Інституту світової політики індекс «м'якої сили» України в Польщі становить чотири бали з максимальних десяти, а найбільш вагомим елементом зовнішнього впливу українців є культурний чинник. Не менш цікавим є і той факт, що внутрішній і зовнішній курс України оцінено на рівні з роллю української громади в Польщі, хоча їхні позиції щодо важливих моментів українсько-польської співпраці часто не є однорідними [9]. Результати дослідження доводять не лише «достатність» позиції етнічних українців в Польщі, але й «недоопрацювання» української влади щодо можливості залучення українського зарубіжжя до реалізації зовнішньополітичних цілей нашої країни.

З-поміж усіх країн Європейського союзу саме у Польщі утворилася найбільша автохтонна громада українців, що, на думку В. Євтуха, насамперед пояснюється зміною кордонів в історичному минулому [5, С. 43]. Здебільшого українська меншина територіально компактно розташована у північних і західних регіонах країни. Найбільша кількість етнічних українців (понад 12 тисяч осіб) проживає у Вармінсько-Мазурському воєводстві (м. Ольштин), тоді як у Дольношльонзькому (м. Вроцлав) – понад 3500 осіб, Західно-Поморському (м. Щецин) – майже 3000, Підкарпатському (м. Жешув) – понад 2500, Поморському (м. Гданськ) – приблизно 2000, Малопольському (м. Краків) – майже 2000, Підляському (м. Бялисток) – приблизно 1500.

Останній перепис населення в Польщі, проведений 2011 року, засвідчив, що кількість польських громадян, які задекларували свою належність до української національності, становить 48 тис осіб, лемками визнали себе 10 тисяч. Натомість перепис населення 2002 року показав однорідність Польщі в національному відношенні, коли майже 97 % жителів задекларували себе як поляки, і лише 1,25 % – заявили про належність до іншої національності [1, С. 146]. Кількість польських громадян, які відзначили свою належність до української національності, тоді становила 31 тисячу осіб, лемками визнали себе 5,9 тисяч. Отже, за даними польського Держкомстату, на кінець першого кварталу 2011 року тут проживає 48 тисяч українців, що на 17 тисяч більше, аніж засвідчив попередній перепис населення 2002 року. Цікавими є й інші дані: 26 тисяч українців заявили про належність виключно до українського народу, а 20 тисяч – також і до польського; 36 тисяч опитаних українців назвали себе насамперед українцями, а 12 тисяч – поляками з українським корінням.

За даними громадських інституцій, у Польщі проживає значно більше етнічних українців, ніж це засвідчують офіційні джерела, адже тільки на початку 90-х років їх було понад 250 тисяч [10]. Таке припущення підтверджують відомості греко-католицьких та православних церков, за якими

фактична кількість українців у Польщі коливається в межах 250–300 тисяч осіб, а Об'єднання українців Польщі називає цифру – від 350–500 тисяч. Отже, якщо за офіційною статистикою тут мешкає більше ніж сорок тисяч українців, то за неофіційною – понад 200 тисяч. Як бачимо спостерігається тенденція до суттєвого зменшення автохтонного українського населення на території Польщі, коли значна частина української громади вже цілковито асимілювалася. Викликає застереження і той факт, що покоління тих українців, які народилися на території РП поступово втрачають зв'язок з етнічною Батьківщиною, асимілюються з польським суспільством, перестають ідентифікувати себе як українці.

Незаперечним є і той факт, що українці повною мірою інтегрували в суспільно-політичне життя Польщі, добре представлені в сферах науки, політики, освіти, державного управління тощо. Багато українців є знаними у Польщі політиками, бізнесменами, професорами престижних університетів, художниками, лікарями, інженерами. З-поміж них відомими є публіцист М. Чех та професор В. Мокрий, член Урядової комісії у справах національних меншин П. Тима, голова комісії національних та етнічних меншин Сейму М. Сич. Зважаючи на етнічне походження, вони активно залучаються до налагодження українсько-польських стосунків на міждержавному рівні. До прикладу, у 1989 р. багатолітній активіст «Солідарності» і депутат польського парламенту В. Мокрий посприяв прийняттю Сеймом заяви щодо депортації українців у 1947 р. Інші польські парламентарі українського походження, як от М. Чех і М. Сич, працювали над заходами щодо покращення ситуації українців у Польщі та налагодження українсько-польської співпраці загалом [12]. Ставлення і підтримка відомими польськими українцями внутрішньодержавних процесів, які сьогодні відбуваються в Україні, має велике значення у формуванні іміджу нашої держави на міжнародній арені, підтримки міждержавних відносин у різноманітних сферах міжнародного партнерства.

З огляду на вищезазначене важливими чинниками збереження етнонаціональної ідентичності української спільноти в Польщі є підтримка і розвиток українських навчальних закладів, надання державних стипендій молоді для навчання у ВНЗ України, створення українських культурних центрів, підтримка діяльності українських бібліотек та ЗМІ, вдосконалення механізмів правового захисту трудових мігрантів тощо.

На території сучасної Польщі діє 88 недільних українських шкіл і класів, де навчається 2198 учнів, а фахівців з української мови у Польщі готує п'ять вищих навчальних закладів [8, С. 28]. В окремих містах Польщі є школи, у яких викладають українською мовою (Перемишль, Білий Бір, Гуров Ілавецький, Бартошин та Лігниц). Проте навчальні програми для них затверджує Міністерство освіти та спорту РП, а тому на вивчення історії чи географії України академічних годин загалом не передбачено [9]. Варто зазначити, що рідна мова для польських українців є не лише засобом міжособистісного спілкування, а й головною ознакою національного самозбереження. Із 2007 року у Польщі функціонує Міжнародна українська школа Міністерства освіти і науки України. Одним із пріоритетних завдань школи є забезпечення громадян та іноземців у здобутті якісної повної загальної середньої освіти відповідно до їх особистісних потреб, індивідуальних здібностей, стану здоров'я, нахилів, талантів тощо з використанням дистанційних форм навчання, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Як бачимо, з кінця 80-х – початку 90-х рр. спостерігається позитивна динаміка збільшення українських шкіл та пунктів вивчення української мови у РП, посилення їх кадрового потенціалу тощо. Особливо варто відзначити роботу Вчительського товариства та Союзу українок. Водночас усе ще відчувається гостра потреба у навчально-методичній і художній літературі, активізації програм стажування викладачів у спеціалізованих установах України.

Повноцінне функціонування українських осередків на території РП значною мірою залежить від поширення і пропагування україномовної літератури, сприяння роботи українських бібліотек. Державною програмою підтримки розвитку української діаспори на 2012–2015 рр. передбачено кошти на підтримку українських бібліотек за кордоном. Хоча на теренах Польщі їх функціонує 18, українська діаспора в Польщі відчуває гостру недостатність в українських книжках та намагається розв'язати це питання альтернативними шляхами, не розраховуючи на підтримку українського

уряду. Так, під час останнього книжкового форуму у Львові, українська служба Польського Радіо заявила про збір книжок для української діаспори в Польщі, насамперед для українського відділу Публічної бібліотеки ім. Зигмунта Яна Румля у Варшаві, де збірка українських книжок мізерна – лише 500 одиниць [17]. На жаль, такі факти у хронології відносин між польськими українцями та «материнською» країною не є поодинокими.

Важливо, що саме знання української мови є передумовою для багатьох українців зарубіжжя отримати вищу освіту на своїй етнічній батьківщині. Українсько-польська співпраця в галузі надання освітніх послуг загалом регламентується Угодою про академічне взаємовизнання документів про освіту та рівноцінність ступенів, підписаною у 2005 р. За даними Держкомстату у вітчизняних ВНЗ упродовж 2011–2012 н. р. на освітніх програмах різних напрямків навчалось 338 польських студентів, що становило трохи більше 1 % від загальної кількості іноземних студентів. Натомість українці Польщі можуть навчатися у вітчизняних освітніх закладах за державний кошт відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про навчання іноземних громадян в Україні» від 26.02.1993 р., Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року, а також міждержавних та міжвідомчих угод. Громадяни Польщі українського походження, які не володіють українською мовою, можуть бути зараховані на підготовчі відділення з оплатою вартості навчання 1500 доларів США на рік [13]. Для здобуття вищої освіти у навчальних закладах України іноземним громадянам українського походження надаються державні стипендії. Проте їхня квота постійно зменшується. Якщо у 2006–2007 н. р. таких стипендій налічувалось 370, то у 2012 р. – 310. Разом з тим процедура отримання можливостей для навчання в Україні випускникам українських шкіл у Польщі потребує вдосконалення [11, С. 430]. Іншою не менш важливою, перепорою на шляху популяризації можливостей отримати вищу освіту в українських вишах є низький рівень надання освітніх послуг навіть у зіставленні з польськими ВНЗ.

Державна політика з підтримки українського зарубіжжя повинна фокусувати свою увагу й на створенні та підтримці діяльності українських культурних центрів за кордоном. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. етнічні українці на території Польщі отримали право на заснування громадських об'єднань. Нині тут функціонує 67 українських громадських організацій, п'ять українських музеїв, один спортивний клуб, вісім аматорських театрів, а також 69 колективів художньої самодіяльності [8, С. 28]. До найвпливовіших українських неурядових організацій Польщі належать Об'єднання українців у Польщі, Союз українців Підляшшя, Об'єднання лемків, Українське Товариство, Українське вчительське товариство, Фонд Української культури та Союз українок Польщі. Особливу місію виконує Об'єднання Українців Польщі (ОУП), яке видає газету «Наше слово» і журнал «Рідна мова». Організація була створена ще у 1965 році під назвою Українського суспільно-культурного товариства, і мала метою своєї діяльності проведення культурної та освітньої роботи, збереження української мови та побуту. Основним здобутком діяльності ОУП є популяризація «українства» на території Польщі.

Важливо, що у листопаді 2006 року при Посольстві України в РП створено Координаційну раду української меншини з метою налагодження конструктивного діалогу між українською громадою та Українською державою. У складі дипломатичної установи України в Польщі функціонує ще й культурно-інформаційний центр, одним із основних завдань якого є підтримка зв'язків з українцями за кордоном, сприяння задоволенню їх культурно-мовних, інформаційних та інших потреб. У межах бюджетної програми «Заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України» вдалося реалізувати низку важливих для української громади проєктів. Упродовж останніх років за сприяння культурно-інформаційного центру проведено такі масштабні заходи, як ХХVI регіональний український фольклорний ярмарок «З мальованої скрині», ХVII Міжнародний фестиваль дитячих фольклорних ансамблів національних меншин у м. Венгожів, Ювілейний ХХХ Фестиваль лемківської культури «Лемківська Ватра», 21-й Фестиваль української культури «Підляська осінь 2012» (м. Більськ-Підляський), ХХI Фестиваль національних та етнічних меншин «Суспільство в культурі» (м. Варшава) та інші. Українці у Польщі проводять активну просвітницьку роботу і серед дітей, розвиваючи пункти навчання української мови та фестивалі дитячої творчості (зокрема у Кошаліні та Ельблонзі), спортивні змагання, літні табори та

поїздки в Україну. Такий формат роботи дає змогу інтегруватися підростаючому поколінню активних українців [9]. Проте, на думку експертів, заходи, що проводять культурні центри самі ж закордонні українці розцінюються як досить формальні, а їхню діяльність загалом як низькопродуктивну [8, С. 12].

Пріоритетним завданням для українського уряду у справі налагодження ефективної взаємодії з українцями Польщі є підтримка існуючих та створення нових ЗМІ за кордоном. Загалом, за тематичною спрямованістю україномовні періодичні видання в РП можна поділити на суспільно-громадські («Наше слово», «Ватра», «Над Бугом і Нарвою»); освітні («Рідна мова»); релігійні («Антифон», «Православний перегляд»); культурні («Український журнал»); літературні («Український літературний провулок»); історично-політичні («Нова Україна»). На телебаченні та на радіо українські медіа представлені переважно регіональними програмами, як-от: «Український вісник», «Український перегляд», «Українські вісті», «Український радіожурнал» тощо. Єдиною загальнопольською програмою, яку готують українські журналісти, є «Теленовини», що виходять у ефір на Центральному польському телебаченні ще з 1995 р. Проте їх кілька разів намагалися закрити, що викликало протести українців, а також дало початок масовим дискусіям у ЗМІ про погіршення українсько-польських відносин і можливості втрати міжкультурного діалогу. До того ж українське радіомовлення і телебачення у Польщі більш розвинені, аніж польські в Україні, що пов'язано передусім із великою чисельністю української діаспори та достатнім державним фінансуванням у РП діяльності національних меншин [2]. Створення і розвиток нових українських закордонних ЗМІ повноцінно може відбуватися винятково за підтримки держави Україна.

Не можна залишити поза увагою значущість у формуванні міжнародного іміджу України сучасної четвертої хвилі української еміграції, позаяк значна частина українських мігрантів у Польщі належить до так званих трудових. Загалом ставлення поляків до трудових мігрантів з України є позитивним, хоча їхня робота є часто сезонною і не висококваліфікованою. Польська журналістка К. Курбач-Редліх назвала їх «послами» культури, ще раз акцентуючи увагу на тому, що саме культурна спорідненість позитивно впливає на порозуміння між польським роботодавцем та українським працівником [9]. На думку польських експертів М. Бенецького та М. Павляка, які досліджують особливості адаптації українських трудових мігрантів до польської інституційної дійсності, неможливо точно вказати чисельність українських робітників у Польщі, її можна лише припустити за кількістю виданих віз з правом на роботу. Хоча й така інформація не буде відображати реальної картини [9]. Так, у 2010 році українці отримали 35 % офіційних дозволів на роботу (найбільше з-поміж представників інших держав), що на 40 % більше у зіставленні з 2009 роком. За даними Польської адміністрації з питань іноземців, на початку 2012 року близько 100 тисяч іноземців мали право на легальне перебування у країні, з них майже 30 тисяч громадян України [10]. Уже традиційним в українсько-польських відносинах є питання щодо легалізації трудових мігрантів з України. Адже за окремими оцінками у Польщі працює понад 300 тис. українців, і більшість з них – нелегально. Як бачимо, трудові мігранти є величезним і водночас невикористаним зовнішнім ресурсом нашої держави у посиленні її міжнародних позицій.

Отже, з одного боку, можемо спостерігати недостатню активність сучасної української спільноти, яка проживає на території Польщі в утвердженні міжнародних позицій України, популяризації всього «українського», підтримки націєтворчого процесу тощо. З іншого боку, – очевидно, що українці зарубіжжя потребують підтримки від «материнської» держави і не лише в ідеологічному сенсі, а й матеріальному. Доречною є позиція багатьох вітчизняних науковців про те, що на відміну від поляків в Україні українці в Польщі майже не отримують підтримки від своєї «материнської» держави. Як наслідок, і досі немає ефективної стратегії та політика щодо українців Польщі, а обмежена допомога надається здебільшого з ініціатив українського посольства у Варшаві, що не є свідченням особливої стратегії Києва [14, С. 100]. Невисокий рівень політичної активності польського українства можна пояснити кількома причинами: дисперсним характером проживання українців на території Республіка Польща, конфесійністю польського українського зарубіжжя, усталеним негативним стереотипом українця, який все ще зафіксований у свідомості поляків, а також надто слабкою підтримкою української діаспори «материнською» державою. Основними причинами,

які не сприяють посиленню взаємодії України та діаспори, є сповільнені темпи демократизації національної політичної системи, незадовільний стан економічної сфери, а також упевненість значної частини зарубіжних українців у «антинаціональній» орієнтації окремих партій і партійних лідерів України. Сьогодні в Україні не вироблено інституційних та законодавчих механізмів, які дали б змогу ефективно залучати багатоаспектний потенціал діаспори до розбудови української держави. Такі механізми повинні враховувати особливості національного законодавства, відповідати міжнародним правовим традиціям, а, головне, бути підтримані тими країнами, де компактно проживає зарубіжне українство. Українському уряду варто перейти від декларативної політики до реальної співпраці із зарубіжними українськими спільнотами, спрямовану на матеріальну та духовну підтримку українського зарубіжжя, забезпечення нормативно-правової, інституційної, фінансової та інформаційної бази для реалізації державних програм з розвитку співробітництва з діаспорними осередками. Важливим тут є вивчення прогресивного досвіду зарубіжних країн із окресленої проблематики, що є перспективним напрямом для подальших наукових досліджень. Адже активізація невикористаного ресурсу українського зарубіжжя може відіграти ключову роль у реалізації євроінтеграційних устремлінь Української держави.

1. Бурдяк В. Українська діаспора в Польщі: проблеми збереження національної ідентичності / В. Бурдяк // *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті»*. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2008. – С. 146–148. 2. Веремчук Т. Ю. Україна-Польща: міжкультурна комунікація через ЗМІ діаспори [Електронний ресурс] / Т. Ю. Веремчук. – Режим доступу: <http://docs.google.com/viewer?> 3. Гарагонич В. Вплив діаспори на розвиток транскордонного співробітництва / В. Гарагонич // *Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць*. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 5. – С. 100–103. 4. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/682-2012-n. 5. Євтух В. Б. Закордонне українство. Навчальний посібник / В.Б. Євтух, В.П. Троцинський, А.А. Попок. – К.:ВІК, 2005. – 308 с. 6. Киридон А. Україна – Польща: сучасний стан і перспективи узгодження зовнішньополітичних орієнтирів / А. Киридон // *Історія України*. – К., 2012. – № 13/14. – С. 3–9. 7. Луцишин Г. Українська діаспора: новітні тенденції впливу на процес національної консолідації / Г. Луцишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2013_1/62.pdf. 8. Мазука Л.І. Українська держава та світове українство: актуальні питання, потенціал та перспективи взаємодії / Л. І. Мазука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ukr_depzh-8f19d.pdf. 9. М'яка сила України в Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/5379.html>. 10. Скільки українців живе у Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duhvoli.com.ua/index.php?news=1968>. 11. Сковронська-Лучинська А. Польсько-українські економічні зв'язки / А. Сковронська-Лучинська // *Журнал європейської економіки*. – 2003. – № 4. – С. 428–433. 12. Смеречинський М. Тернистий шлях українців до польського парламенту / М. Смеречинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/76/>. 13. Стадний Є. Польсько-українські академічні стосунки / Є. Стадний, І. Світяцук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cedos.org.ua/osvita/analytika1/2013-11-05-16-47-32>. 14. Стрільчук Л. Питання етнічних меншин у відносинах між Україною та Польщею / Л. Стрільчук // *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Istst/2009_2/zmist.html. 15. Таран Я. Можливості співпраці з українською діаспорою в Республіці Польща в контексті національних інтересів України / Я. Таран [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/spup/2012_. 16. Турчин Я. «М'яка сила» України в Польщі: особливості та механізми реалізації / Я. Турчин // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. – № 24. – С. 119–125. 17. Українська діаспора в Польщі просить поділитися книжками <http://litakcent.com/2013/09/04/ukrajinska-diaspora-v-polschi-prosyt-podilytysja-knyzhkam/>